

Андрій Гуменяк

Господарство Домініканських монастирів у Львові та Золотому Поточі у другій половині XIX – 30-х роках XX ст.

Andriy Humenyak

The Dominicans monasteries' in Lviv and Zoloty Potok of economy in the end of XIX – beginning XX c.

The economy's conditions of Dominican monasteries in this article are analyzed. Main branches of revival's economy are separated. The innovations which caused by industrial transformation and reforms in Galicia in the second part of the XIX c. are fixed. The conclusions about influence of religious life of the Dominican's on economy are made.

Keywords: Dominicans, economy, branch, revenue, expenses

Проаналізовано умови господарського життя домініканських монастирів. Виокремлено основні галузі господарства чернечого ордену. Зафіксовано нововведення, спричинені промисловим переворотом та реформами в Галичині у другій половині XIX ст. Зроблено висновки про вплив релігійного життя на господарство домініканців.

Ключові слова: домініканці, господарство, галузь, дохід, витрати

Духовне життя домініканців було лише одним найважливішим напрямом діяльності ордену. Мікроекономіка монастирів дає змогу нам дізнатися про їхній стан у другій половині XIX ст. Сам факт існування господарств уможливило висловити тезу про відкритість ордену та відхилення абсолютного аскетизму. Домініканці дедалі більше здійснювали кроки для пристосування до реалій. Без господарського життя неможливо уявити існування організації у повному обсязі.

Джерельна база представлена кількома групами джерел. До першої належать книги обліку витрат та доходів монастирів домініканського ордену. Друга представлена списками найманих або залежних селян, що працювали в господарствах ордену. Третя – це звіти про показники деяких галузей економіки. Циркулярні та директивні документи стосувалися в основному будівництва доріг та галузей, що потребували

втручання державних структур. Деякі аспекти господарства монастиря в містечку Золотий Потік відображені в автобіографії пріора Лангави Єроніма. Епістолярні джерела відображають в основному орендні та закупівельні операції¹.

В історіографії дана проблема відображена меншою мірою. В працях українських дослідників викладено питання умови розвитку економічного життя домініканців. У монографії П. Яроцького виокремлено наслідки занепаду господарства ордену. У польській історіографії досліджено лише деякі галузі господарства домініканців. При цьому в ній присутній аналіз впливу світської економіки на монастирську².

Завданням статті є виокремлення місця господарства ордену в економіці Галичини та рівня його розвитку.

У середині XIX ст. господарське життя домініканців лише почало відроджуватися після тривалого занепаду, спричиненого скасуванням деяких осередків ордену та ліквідації земельних угідь на користь держави. 22 листопада 1777 р. цар надав право губернатору та єпископам ревізувати домініканські кляштори. Для збереження вони мали довести свої права на земельні наділи. Домініканці мали за свій кошт висилати кліриків на студії в німецькі провінції. Скасовано 74 кляштори з 343 ченцями. Залишилося 3 провінції по 13 кляшторів у кожній та 445 ченців³.

Основою господарства домініканців було сільське господарство та торгівля. Господарською одиницею монастирів протягом усього періоду були фільварки у навколишніх населених пунктах. Зокрема, монастир у Золотому Потіці володів маєтками у селах Зарудца, Зотляріце та Давидів. У домініканських господарствах розвивався ряд галузей аграрного сектору. Серед них можна виокремити рослинництво, тваринництво, дрібні промисли, будівельну галузь. Найбільш переважаюча галузь рослинництва було вирощування зернових культур⁴.

Молочна галузь повністю забезпечувала потреби господарств. Витрати молока щомісяця лише у селі Бірки Домініканські становили близько 3–5 тис. літрів, у тому числі на господарські потреби майже 80 відсотків. На початку 1930-х рр. молочна галузь сільського господарства збагатилася на торгівлі. У квітні 1932 р. дохід із продажу молока становив 260 злотих за місяць. Продаж молока зростав у період посту, коли відпадала потреба виробництва молочних продуктів для власних потреб⁵.

Лісова галузь на 100% забезпечувала потреби господарств. Наприкінці 1866 р. доходи із вирубки лісу та переробки деревини дорівнювали витратам. Продано за цей час понад 40 фур деревини. Понад 300 фур витрачено на паливо. Продукція лісової галузі витрачалася на реманент, потреби конвенту та світських господарств, школи, скарбниці та будівництва господарських споруд. На частину лісів домініканці одержали право сервітутів⁶.

Великих збитків завдавала нелегальна вирубка лісів. Лише слуга Панко Бішчак зрубав 31 деревину, цим спричинивши збитки на 20 злотих згідно з даними 11 грудня 1862 р. 25 грудня – 57 дерев, збитки – 33 злоті. Вирубки були масові. Листом від 30 липня 1862 р. та рішенням конвенту отців домініканців 17 серпня 1864 р. підкреслювалася необхідність покарати крадіїв лісу. Нелегальних лісорубів піддавали позбавлення волі у результаті судових процесів⁷.

Орден мав елементи господарської судової влади в межах римокатолицьких парафій. У донесенні селян у селі Зарудца Львівського повіту на економа Станіслава Драницького вказано розмір майнових збитків у вартості 270 злотих. У протоколі судового рішення визначено необхідність усунення Драницького із посади економа у зв'язку із неможливістю господарств забезпечити свої потреби і заплатити за користування пасовищами⁸.

Дохід домініканського ордену був наслідком не тільки торгівлі сільськогосподарською продукцією та орендних відносин, а й продажу церковного майна, богослужінь, пожертв, весіль. 10 серпня 1871 р. із костельної каси Янові Орнатовському видано за віск 10 злотих. За 1891 р. дохід домініканців у Золотому Потоці становив 127 злотих 78 грошей, витрати – 100 злотих 78 грошей⁹.

Лише за 1 рік пожертви 58 людей становили 111465 злотих ринських, витрати – 9592. Тому нерідко пожертви забезпечували орден понад його потреби. За 1890 р. дохід із господарства у монастирі у Золотому Потоці становив 988 злотих, 1895 р. – 1374 злотих, 1897 р. – 1535 злотих, 1898 р. – 1315 злотих¹⁰.

Основними пунктами витрат були продукти харчування для священників та слуг у кляшторі; утримання слуг у фільварках; утримання коней та худоби; господарські будівлі, опалення, вчителі, корчма тощо. У довоєнний період домініканці здійснили великі вклади в рухоме і нерухоме

майно. Після війни домініканці закупили коней, молочарні, млини та плуги, докупили чверть морга поля, здійснено меліорацію ділянок¹¹.

Домініканці брали участь у кооперативному русі. Після війни діяльність каси Стефчика принесла дохід монастирю в Золотому Потоці. Був заснований рільничий кооператив, яким керував брат Гнів-Опольський. Його метою було становлення домініканських господарств на зразок фермерських. З метою торгівлі домініканці виїжджали до Львова та Тернополя. На міських ярмарках існував попит на товари, які були сировиною для легкої промисловості. У свою чергу, домініканці мали змогу придбати товари для дрібних промислів та будівництва. На думку автора, незначний відсоток товарів із монастирських господарств припадав на зовнішню торгівлю¹².

Позитивно вплинула на розвиток господарства домініканських монастирів аграрна реформа у Другій Речі Посполитій 10 липня 1919 р. Зміст її зводився до парцеляції великих господарств та зміцнення дрібних, навіть до створення фермерських володінь. Планувалося дещо збільшити дрібніші господарства розміром 6 моргів до площі 20 моргів, щоб вони змогли забезпечити свої потреби повністю. Для цього парафіяльне управління та конвент прислали 2 екземпляри потрібних формулярів до Аграрної Ради. Для виконання реформи створена комісія під керівництвом єпископа Суфрагона. Вона мала наглядати за справами переділу ділянок. Результатом реформи стало посилення монастирських господарств¹³.

Після аграрної реформи збереглися і великі господарства. У селі Тудорів Копичинського повіту земельні ділянки площею 285 моргів були поділені на 5 парцел. У Золотому Потоці земельні володіння домініканців містили 14 парцел розміром близько 1680 сажнів кожна. Серед прізвищ орендарів поля фігурували Фед Кузевич, Анна Кумик, Філіп Красельницький та Казимир Малиновський. Тут же відбувалася подальша парцеляція ділянок ще декілька разів у 1925, 1930 та 1937 р. залежно від кількості охочих орендувати землі¹⁴.

22 жовтня 1929 р. у селі Вежбовчик зафіксовано парцеляцію земельних володінь від трьох ділянок до 12 дрібніших загальною площею 3 га. 21 травня 1927 р. у селі Попівці відбувся переділ із 2 до 4 ділянок загальною площею 4 га у селі Паликрови Бродівського повіту парцелювали земельні володіння із 5 ділянок загальною площею близько 7 га до

16 ділянок. У селі Накваша Бродівського повіту парцеляції земельних ділянок відбулися в 1927/28 та 1928/29 рр. Внаслідок аграрних перетворень поглибилася спеціалізація сільськогосподарських районів. Вона була вигідна в силу погодніх умов та інтенсивному розвитку торгівлі. У селі Пеньківці Бродівського повіту найбільш поширеною рослинною культурою було просо¹⁵.

Селяни платили домініканцям повинності грошима та продуктами. Лише в селі Зарудца на Львівщині їх виплачували 176 осіб, і тільки двох людей було звільнено від виплат. Річна грошова повинність була незмінною і становила 140 злотих. Виплата відбувалася поквартально. Цей вид виплат здійснювали 8 селян. Більшість селян платили натуральні повинності (чинш). Їх розміри за 1893–1895 рр. зросли у 60 відсотків селян. Від повинностей монастирі одержували чималий дохід. Зокрема, у 1891 р. із виплат повинностей жителями села Волкув львівський монастир одержав прибуток у розмірі 12239 злотих 24 гроші¹⁶.

Однак на рубежі XIX–XX ст. повинності були відмінені, і у господарських відносинах із місцевим населенням домініканці використовували найману працю. Лише у селі Бірки Домініканські налічувалося станом на 1931 р. 190 працівників, переважно будівельники, конюхи, пастухи та ключники. Вони працювали протягом певного терміну згідно з контрактом. У переважній більшості робітники перебували на службі в ордену невизначений термін і лише двоє осіб – протягом одного року. Вони одержували зарплату розміром 80–150 злотих щокварталу та земельну ділянку. Для утримання всіх робітників домініканці витратили 1670 злотих на пшеницю, 1042 – на ячмінь та 315 на гречку. За грубі порушення контракту відбувалися стягнення із заробітної плати працівників¹⁷.

У другій половині XIX ст. спостерігався розвиток інфраструктури. Відбувалося масове будівництво і ремонт доріг та мостів. Лише у селі Зарудці витрати на закупівлю матеріалу для ремонтів становили 93 злотих станом на 1896 р. До здійснення ремонту зафіксовано жаклиивий стан доріг через повені. Повітовий відділ збирав 5-відсотковий податок на будівництво та ремонт доріг, що було основною адміністративною перешкодою. Однак на кінець XIX ст. було створено мережу шляхів, що з'єднувала монастирі та основні пункти розміщення фільварків. У 1895 р. було збудовано дорогу від Зарудець до Львова,

у 1877 р. – до Косцейова, 1884 р. – дороги по селу, 1892 р. – до Жашкова. Разом на дорожні роботи витрачено 624 дні¹⁸.

Доходи дорожнього управління за доставку матеріалу для будівництва та ремонту доріг становили 24080 злотих, за безпосередній 5-відсотковий податок – 9335, повітового відділу – 33390 злотих. Видатки цих двох інстанцій становили разом близько 70000 злотих із врахуванням потреб робітників, матеріалу, винагороди майстрам. Незважаючи на відсутність частки виробництва у промисловості, домініканські монастирі здійснювали вклад у деякі її галузі. Про це свідчить листування Крайового Сейму та львівського конвенту домініканців про будівництво залізничної колії Львів – Жовква – Рава Руська. Оскільки значна територія Жовківського повіту була власністю домініканського ордену, він мав пожертвувати 100000 злотих ринських готівкою на будівництво дороги. Конвент видав на будівництво лише $\frac{1}{4}$ суми, однак повернув на користь держави землі під будівництво¹⁹.

Ще одним яскравим фактом впровадження ринкових елементів господарювання були орендні відносини. Кількість земельних операцій особливо зросла у міжвоєнний період. У 1922–1925 рр. було здано в оренду фільварок львівського монастиря в Кроточинці. Загалом було орендовано 10 об'єктів лише на території власності львівського монастиря²⁰.

У господарствах домініканського ордену Східної Галичини із легкої промисловості однією із найбільш розвинених була борошномельна. В 1921–1923 рр. було орендовано млин у Завадові Львівського повіту. У листі конвенту отців-домініканців у Львові до управління Львівського воєводства від 16 січня 1922 р. умовою оренди млина стала виплата за нього чиншу, що повністю відповідала місцевим відносинам²¹.

У міжвоєнний період поширеним був продаж нерухомості, що належала домініканцям. У 1923 р. відбулася передача будинку монастиря сестер-домініканок початковій школі у Белині Перемишльського повіту. Вона відбулася згідно із процедурою подачі іпотечного кредиту²².

Отже, господарство домініканських монастирів зазнало впливу промислового перевороту та урядових реформ. Впровадження елементів ринкових відносин у господарство домініканців протягом вказаного періоду відбувалося поступово. Аграрний сектор був домінуючим у мікроекономіці ордену в Галичині. Внеском господарства домініканців в

економіку Галичини були галузі, що забезпечували потреби в сировині. Однак у порівнянні із першою половиною XIX ст. економічне піднесення якісно відобразило загальне посилення ордену.

- ¹ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДАУ у Львові). – Ф. 418. – Оп. 1. – Спр. 687. – Арк. 106.
- ² Там само. – Ф. 851. – Оп. 1. – Спр. 622. – Арк. 262.
- ³ Там само. – Спр. 770. – Арк. 9.
- ⁴ Там само. – Спр. 732. – Арк. 14.
- ⁵ Там само. – Спр. 696. – Арк. 15.
- ⁶ Там само. – Спр. 108. – Арк. 2.
- ⁷ Там само. – Спр. 67. – Арк. 95.
- ⁸ Там само. – Спр. 66. – Арк. 45.
- ⁹ Там само. – Спр. 762. – Арк. 33.
- ¹⁰ Там само. – Спр. 784. – Арк. 48.
- ¹¹ Там само. – Спр. 788. – Арк. 11.
- ¹² Там само. – Спр. 793. – Арк. 97.
- ¹³ Там само. – Спр. 806. – Арк. 6.
- ¹⁴ Там само. – Спр. 805. – Арк. 25.
- ¹⁵ Там само. – Спр. 798. – Арк. 14.
- ¹⁶ Там само. – Спр. 794. – Арк. 2.
- ¹⁷ Там само. – Спр. 738. – Арк. 34.
- ¹⁸ Там само. – Спр. 753. – Арк. 14.
- ¹⁹ Там само. – Спр. 775. – Арк. 25.
- ²⁰ Там само. – Спр. 776. – Арк. 4.
- ²¹ Історія релігій в Україні: у 10-ти т. – Т. 4: Католицизм / За ред. П. Яроцького. – К., 2001. – 598 с.
- ²² Slusarek, K. Rola gospodarcza lasow w dobrach ziemskich w Galicji w XIX wieku // Stud. Mater. Osr. Kult. Lesn. – 2014. – № 13. – S. 357 – 374.